

РАМО А. МУСИЋ

ИЗ ИСТОРИЈЕ РЕВОЛУЦИОНАРНОГ РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА
НОВЕ ВАРОШИ

НОВОВАРОШКА ПОВЕЉА БРАТСТВА И ЈЕДИНСТВА

Један историјски докуменат¹ чека скоро пола столећа да га упозна шира јавност. Своју непролазну актуелност он дугује комунистичким визионарима мале санџачке касабе, за које марксизам није био само привлачна идеја, већ позив у акцију. Без директиве и

1   К А Н Д И Д А Т С К А   Л И С Т А

За избор општинског одбора Општине нововарошке, Среза нововарошког Бановине Зетске, који ће се извршити на дан 22. новембра 1936.

О Д Б О Р Н И Ц И ·

1. Рајановић Рајко, столар из Нове Вароши
2. Тиревић Ахмет, кириџија из Нове Вароши
3. Невољица Милац, пчелар из Нове Вароши
4. Софтић Хајро, терзија из Нове Вароши
5. Кукуљац Жарко, мутавџија из Нове Вароши
6. Хаџибеговић Шућро, кројач из Нове Вароши
7. Борисављевић Милутин, трговац из Нове Вароши
8. Билалагић Мустафа, трговац из Нове Вароши
9. Синџиревић Милисав, земљоделац из Амзића
10. Каравдић Ахмет, земљоделац из Нове Вароши
11. Матовић Јевто, земљоделац из Нове Вароши
12. Делагић Ариф, надничар из Нове Вароши
13. Зекавичић Ристо, опанчар из Нове Вароши
14. Мусић Мехмед, ковач из Нове Вароши
15. Јовановић Светозар, земљоделац из Амзића
16. Џановић Ариф, кафеџија из Нове Вароши
17. Зекавичић Раде, месар из Нове Вароши
18. Грцовић Ибро, надничар из Нове Вароши

З А М Е Н И Ц И:

1. Ристић Владе, трговац из Нове Вароши
2. Салихбеговић Омер, пиљар из Нове Вароши
3. Приморац Павле, апотекар из Нове Вароши
4. Мусић Адем, ковач из Нове Вароши
5. Томић Петар, трговац из Нове Вароши

примера на који би се могли угледати, они су палили срца и машту гневних младића и девојака борбом за ново, праведније и хуманије друштво, без подела које унесрећују људе. Радници и сељаци, ђаци, обузети магичним значењем појма равноправности, братства и јединства, практично су показали још далеке 1936. године како настају елементи новог у крилу старог друштва.

Без фабрика и бројног радничког синдиката, без сукоба класа оличеног у борби модерног капиталисте и пролетера, у Новој Вароши се између два рата развио снажни револуционарни раднички покрет, чија су основна снага били занатски радници и ђаци. Легално место окупљања им је било Соколско друштво,² којим је овладао раднички покрет 1926. године, користећи свој утицај међу његовим члановима. Многе активности Сокола биле су прожете идејно-политичким радом, чиме је он постао расадник напредних идеја. У њему се током петнаест предратних година у заједничком раду и борби ковало братство и јединство српске и муслиманске омладине. Друштво се стога од првих дана у пуном саставу нашло у револуцији, са својим члановима и нараштајцима. Већ у јуну месецу 1941. године, на Златару су заједно припремали устанак револуционари Срби и Муслимани, ослоњени у својим плановима и акцијама на резултате свога рада у предратним годинама.

На општинским изборима у Новој Вароши 22. новембра 1936. године реакција је на листи ЈРЗ-е кандидовала једног Србина и једног Муслимана за председника општине, са намером да цепањем бирача по националној припадности добије већину гласова. Кандидат револуционарног радничког покрета (Неопредељена листа) остао би, према њиховој замисли, у мањини. Али то је била погрешна рачуница, заснована на стању духова из минулих времена, када је у опредељењима бирача била доминантна национална припадност. Они

6. Заимовић Целил, кириџија из Нове Вароши
7. Лечић Јован, земљоделац из Амзића
8. Бегич А. Мехмед, пиљар из Нове Вароши
9. Глишовић Раденко, механџија из Нове Вароши
10. Генџић Рамо, надничар из Нове Вароши
11. Ђековић Душан, пекар из Нове Вароши
12. Ноговић Мујо, надничар из Нове Вароши
13. Пајовић Михајло, кафеџија из Нове Вароши
14. Алибеговић Ибро, бакалин из Нове Вароши
15. Џамбасовић Добросав, земљоделац из Амзића
16. Заимовић Ахмет, бив. поседник из Нове Вароши
17. Средојевић Милован, земљоделац из Нове Вароши
18. Хасовић Смајо, надничар из Нове Вароши

На листи одборника и њихових заменика је и 60 предлагача листе са назнаком занимања и места боравка. Листа је парафирана и потврђена од тадашњег Среског суда у Новој Вароши под бројем 365/36 и носи датум од 11. новембра 1936. године са потписом овлашћеног судије овог суда М. Миловановића.

Ова листа, докуменат налази се код аутора прилога.

² Р. Мусич: Борба комуниста за Соколско друштво у Новој Вароши и утицај у њему — «Полимље» сд 28. V. 1976. године.

су напросто занемарили дугогодишњи рад и борбу револуционарног радничког покрета и његов утицај на нововарошку омладину. Али народ је изневерио наде политичара ЈРЗ-е и већином гласова Срба и Муслимана за председника општине изабрао столарског радника Рајка Рајановића,³ који је добио 63 гласа више од оба режимска кандидата заједно. То је био тријумф братства и јединства над политиком која се темељила на подвајању наших народа. На победничкој Рајановићевој листи, било је 18 одборника и 18 њихових заменика и то све заредом — један Србин, један Муслиман, поче од самог председника општине: Рајко Рајановић, столар, Ахмет Тиревић, кириџија, Милан Невољица, пчелар, Хајро Софтић, терзија, Жарко Кукољац, мутавија итд. Социјални састав одборника, њихових заменика и 60 предлагача ове необичне листе, показује њену радикално нову, пролетерску оријентацију. Од 18 одборника десеторица су били занатски радници и занатлије, четворица земљорадници, двојица надничари и двојица трговци. Овакав склад и равнотежа циљева револуционарне борбе у сфери класног и националног, условљен снагама, које су стајале на челу те борбе, пресудно су утицали на опредељивање бирача. Мала санџачка касаба је већ тих година, упоредо са најјачим центрима радничког покрета у нас, спремно корачала у сусрет револуцији, која је позивом на борбу за исте циљеве, окупила под своју заставу све што је било напредно и слободарско у нашим народима и народностима. Сада је тешко рећи колико је овакав ток ствари у Новој Вароши између два рата имао позитивног одраза на њену околину, али се зна да је њена борба била позната и цењена.

Да се постигне оваква победа, није био довољан никакав политички напор само у време избора, нити свест о томе да је режимска листа потучена и три године раније, на општинским изборима 1933. године, док је још трајала монархофашистичка диктатура. Јер се реакција за ове изборе много боље припремила, стављајући у покрет све своје снаге, да спречи поновну победу листе чији су радничко-сељачки састав и национално јединство, изражено на посебан начин — недвојбено сведочили да је она дело комуниста. И ако се знало да ће оваква листа на противнике изазовно деловати у радничком покрету су били уверени у њен успех, па ма шта реакција покушала у борби против Неопредељене листе, како се ова службено звала. Ово уверење се највише оснивало на учешћу бројно и политички јаког револуционарног радничког покрета, који се већ дуго и пре ових избора успешно носио у борби са политичком реакцијом и полицијом. Њега су сачињавали занатски радници свих струка и ђаци, а језгро су му били најбројнији и најборбенији ковачи. Захтевао се, разумљиво, и високи степен борбене организованости и дисциплине, знања и потребне тактике у борби против удружене реакције. Наде наших су с разлогом полагане и у политички капитал, који је својим преданим радом стекао Општински одбор и његов председник у првом мандату од 1933. године. Без протекције, без корупције, без укореењеног јавашлука, с наглашеном активношћу на решавању главних комуналних проблема и једнаким односом према грађанима без обзира на националност и друштвени положај. Праћен подозрењем и обимном

³ Р. Мусић: Одговорније о прошлости — »Златарске новости«, бр. 49, од 26. VII, бр. 50, од 9. IX и бр. 53, од 21. X 1982. године. Рајко Рајановић је био члан КПЈ још пре Обзнане 1921. године.

опструкцијом државних власти Одбор је од 1933. године у много чему почео другачије да ради. Председник је после избора наставио да ради свој занат а у Општину је долазио по неколико сати дневно, ради обављања редовних послова или на седницу Одбора. По први пут је остварена правда да општински прирези имућнијих људи и трговаца буду сразмерни њиховом имовном стању и приходима. Многи грађани и сељаци су били преко суда принуђени да врате општинску утрину и шуме, које су самовласно заузели. Колико је само за Нову Варош значило проширење старог турског водовода, чије судотрајале дрвене цеви биле замењене металним, а колико тек изградња мале електричне централе, која је обасјала Нову Варош. Овакав заокрет је било могуће остварити, јер је Општински одбор имао свесрдну подршку својих бирача и осталих грађана, што је била залога за успех и на изборима 1936. године. Грађани су се са поверењем и поштовањем односили према Општинском одбору и његове одлуке и обавезе прихватили и кад им нису биле по вољи, јер су били сигурни да су им оне поштено примерене. Популарности овог Одбора је сигурно допринела и срџба државних власти на то што је и како је одбор радио, а нарочито да се није дао поткупити, да уз посланичке изборе 1935. године помаже владиног посланичког кандидата, због чега је Бан Зетске бановине, по члану 130. Закона о општинама, телеграфски сменио са дужности председника Рајановића. Начелник Грађевинског одељења Банске Управе, вратио се на Цетиње необављена посла са новцем, који је у ту сврху био донео у Нову Варош. Рајановић тих дана није излазио из своје радионице, говорећи да је тај рад кориснији и за њега и за народ, све док га нису, по сећању писца ових редова, после дугих наговарања и молби, другови из покрета приволели да се врати на дужност председника, кад је Министар унутрашњих послова ставио ван снаге Банску одлуку. Ова смена и повратак председника општине показују, колико су државне власти, у немоћи да себи потчине Општински одбор у Новој Вароши, западале у политичке грешке, које су им рупиле и онако слаб углед у народу. Општина се свим силама бранила од напада на своју самоуправност и успевала, захваљујући организованој подршци народа, да сачува, за оне прилике, завидан степен самосталности у раду.

Противници Неопредељене листе нису бирали средства у борби за гласове. Уз лажна обећања власти су и уцењивале људе и на разне начине вршиле притисак да гласају за режимске кандидате. У намери да заплаше бираче, тврдили су да је Неопредељена, у ствари комунистичка листа и ко за њу гласа, сврстава се са комунистима. Наши се нису особито трудили да побијају ове тврдње, нити да било шта код себе мењају да би оповргли овакве гласине. Напротив, појачали су радничко-сељачки састав Општинског одбора у односу на онај из 1933. године и најоригиналније у борби комуниста за националну и социјалну равноправност, изразили своје схватање братства и јединства — чиме је ова листа и постала документ историјског значаја. Својом визијом друштва правде и слободе, ова листа је крчила пут до сигурне победе, без потребе да се у том циљу чине ма шта што не би било у складу са моралним ставом њених носилаца. Сем бирача, који су разумевали и подржавали пуни идеолошки и политички смисао борбе за успех Неопредељене листе, било је доста и таквих, који су у оваквом Одбору једноставно тражили и нала-

зили, способнију и поштенију општинску управу од оне, коју су им стављале у изглед режимске листе и за то су је гласали.

Присталице две пропале режимске листе за свој пораз су сазнали пре закључења избора, па су хтели да провале у изборно место и поцепају изборне спискове. У том их је, на захтев нашег кандидата, у задњи час спречио Начелник среза Милан Ристић. Власти су у ствари од самог јутра дале овакав тон, иначе узаврелој изборној атмосфери, хапшењем групе бирача из села Хамзића, који су са читавим оркестром пошли на биралиште да гласају Рајка Рајановића, иако је ондашњи изборни закон забрањивао таква хапшења на дан избора.

Кад су саопштени изборни резултати настало је невиђено весеље, свих који су гласали или агитовали за ову необичну листу. Одмах су подигли на руке Рајка Рајановића, овог растом малог али храброшћу и поштењем великог човека, кога су људи знали још из вревремена, кад је 1921. године, на челу Одбора за сакупљање Црвене помоћи, много урадио на том часном послу. После Обзнане, словима што их је сам од гуме изрезао он је штампао убојити летак против режима, који је као изненадна бомба узнемирио Варошку полицију.

Сутрадан по изборима је уследио и комичан гест полиције, који говори о бесу реакције због изгубљених избора. Полицијски писар Всеволд Фененко, са два жандарма однео је из општине две старе пушке, које су некад Варошким сокацима носили општински пандури, вероватно с намером да на овај начин демонстрирају неповерење режима према новоизабраном Општинском одбору. Нису остале ни опсежне политичке противакције. Све општине у нововарошком срезу, по налогу начелника среза, донеле су резолуције, којима се осуђује Нововарошка општина као опасни отпадник и противник режима и његове политике.

Значајан је био и непосредни допринос истакнутих појединаца из покрета успеху ових избора. Јасан идеолошки став, лично поштење, примеран лични живот, борбеност и скромност — уливали су људима поверење. По угледу на њих омладина је расла, покрет јачао, развијао се и побеђивао. Уз борбу за победу Неопредељене листе, водила се и борба за више циљеве: социјалну правду и националну равноправност. Они тада нису могли ни слутити да ће педесет године после ових избора и четрдесет година од револуције у Југославији, коју борци из првих редова нису доживели, њихово дело зрачити снагом живог примера у грађењу нових односа међу нацијама до данас и у будуће. Реакција, коју је газило време, у смишљању изборне тактике а у жељи за победом, правила је криву рачуницу, чија је полазна тачка била политичка заосталост, коју су грађани Нове Вароши ши већ увелико били оставили за собом, доказујући то гласањем за листу братства и јединства. Овакви успеси су јачали покрет и стварали вољу за нове борбе и окршаје, који нису јењавали и кад су у Сукобу са полицијом падали истакнути борци, какав је био Драгиша Томашевић,⁴ кога су жандарми зверски уморили 1931. године а његови другови спремали освету, којој су злочинци умакли. Неуморни радник на идеолошкој изградњи младих у покрету и архитекта његових борби и победа, крајем треће и почетком четврте деценије, па и

⁴ Истомишљеници и саборци — Ужичке »Вести« бр. 1665. од 29. VI 1979. године.

ових општинских избора, био је Адем Мусић,⁵ ковач, који је себе без остатка посветио револуционарној борби радничке класе, без обзира на жртве и страдања којима је био изложен заједно са породицом. Њега је после смрти 1937. године у борби достојно заменио млађи брат Даут.⁶ Уз ферје се у рад покрета укључивао Здравко Борисављевић,⁷ прво као ђак а затим и као студент правног факултета, до своје смрти 1938. године.

Ова листа може својим садржајем помоћи истраживачима, да у недостатку многих писаних докумената, утврде више од оног што се до сад поуздано зна: да су рад и борба револуционарног радничког покрета између два рата били школа револуције за омладину Нове Вароши. Неопредељена листа није сачувана игром случаја, већ захваљујући уверењу првог с листе да се ради о документу историјског значаја и његовој решености да је сачува до слободе, као сведочанство да су се њени творци у Новој Вароши, борили још половином тридесетих година за друштвено политичке односе, који су победом револуције постали темељна начела друштвено-политичког уређења нове Југославије. Рајко је њу у ратним годинама скривао у неком кутку своје трошне кућице и закопавао у башти поред пчелињака, када су га хапсиле усташе, па четници и оставио у аманет својој мајци, племенитој старици Соки, да је са другим материјалом преда преживелим друговима, ако се он не врати из борбе.

У заједничкој борби током Народноослободилачке борбе и револуције српска и муслиманска омладина Нове Вароши, дала је велике жртве за слободу и победу идеала који су је водили у борби против ненародних режима старе Југославије. То је цела чета од 139 налих партизана, међу којима је било 69 младића и девојака, што су на први позив КПЈ 1941. кренули у борбу. Прве устаничке године из једне породице у Новој Вароши, под заставу револуције сврстало се 15 њених чланова, од којих је само 5 доживело слободу. Две занатлијске куће у Новој Вароши остале су црне 1941. године, одласком свих укућана у борбу за слободу. У једну се нико није вратио.

Један одбор састављен од најодговорнијих личности КПЈ сачинио је средином 1952. године Програм: „За трајно обележавање најславнијег периода из историје југословенских народа. . . у местима, за која су везани значајни датуми и крупни догађаји из ратног периода наше револуције” — како се каже у његовом уводу.⁸ Нова Варош је, са још осам места у нашој земљи, обухваћена овим пла-

⁵ В. Лековић: Снага и дела Златарских комуниста »Полимље« бр. 602. од 10. VI 1969. године.

Д. Нешковић: Жртва полиције — ковачки радник и револуционар »Полимље«; 728. од 1959. године.

⁶ В. Љујић — »Полимље« бр. 1027. од 9. XII 1977. године.

Р. Нинчић: Митраљеви двојице револуционара — »Полимље« бр. 496. од 1. VII. 1966. године.

Љ. Матовић: »Незаборавник« — »4. јул« бр. 840. од 25. VII 1978. године.

Љ. Матовић: Борац из првих редова — »Златарске новости« бр. 80. од 29. новембра 1983. године.

⁷ Р. Мусић: Полицијски претрес и затварање кројачке радње Ш. Хаџибеговића 1937. године — »Полимље« бр. 63—64. од 3. VII 1980. године.

⁸ Види Програм обилежавања и уређивања историјских мјеста, Београд, 1952. године.

ном, упоредо са Титовим Ужицем, Фочом, Јајцем и Дрваром. Пожурелих листова, са доста фотографија и предрачуна, овај документ с пажњом чувају у свом Удружењу и са осећањем жаљења показују борци Нове Вароши, као знамење своје ратне прошлости, на чијемовековечењу у Новој Вароши није ништа урађено.

Нововарошки комунисти нису могли будућим генерацијама оставити вредније наслеђе о свом поимању националне и социјалне равноправности, братства и јединства и борбе за ове високе идеале.

R e s u m m e

THE CHARTER OF BRATHERHOOD AND FRIENDSHIP OF NOVA VAROS

In the general election held on November 22, 1936, the workers' movement of Nova Varoš, under the leadership of the communists nominated Rajko Rajković to stand against the ruling government's J.R.Z. Party candidates.

The support of the people was given to the candidate of the workers' movement.

Since the workers' movement candidate represented the Serbs and the Muslims, his winning the election symbolized Equality, Brotherhood and Unity.

Ramo A. Musić